

NIETZCHE VE EĞİTİM

NIETZCHE AND EDUCATION

Talip KABADAYI*

ÖZET: Nietzsche'nin tarih ve tarih eğitimiyle çok yakından ilişkili olan eğitim ve eğitim felsefesine ilişkin görüşleri, onun genel felsefe görüşü içinde en çok göz ardı edilen bir yandır. Pek çok kişi onun eğitime ilişkin fikirlerini ya bilmemekte ya da onun eğitimin önemi hakkında söylediklerini kolay bir şekilde anlamamaktadır. Ne ki Nietzsche ve felsefesinde, eğitimde en önemli sorunlardan birisi olan, bilginin nasıl aktarılacağı sorununa ve insanlığı putlardan ve yanılgılardan nasıl özgür kılacağımıza ilişkin çok çarpıcı yanıtlar bulmak oldukça olanaklıdır.

ANAHTAR KELİMELER: Tarih, Tarih Felsefesi, Eğitim, Eğitim Felsefesi

ABSTRACT: Nietzsche's views of education and of philosophy of education related to history and philosophy of history are the most neglected aspect of his general philosophy. A number of people either do not know anything about Nietzsche's educational ideas or do not figure out easily what he said regarding the importance of education. However, it is highly possible to find very striking answers akin to the liberation of mankind from its idols and illusions and the question of how to transfer knowledge, which is one of the most important problems of education.

KEY WORDS: History, Philosophy of History, Education, Philosophy of Education.

GİRİŞ

Rosa Maria Dias'ın aktardığına göre, Nietzsche'nin hayatı boyunca esas ilgi alanı, eğitim ve kültür olmuştur. Onun düşüncelerinde eğitim ve kültür birbirinden ayrı tutulamazlar; yani, bir eğitim tasarımı yoksun bir kültürün dayanaksız kalacağı gibi, kendisini destekleyip, besleyecek bir kültür olmaksızın da eğitim olanaklı değildir. Nietzsche'ye göre, eğitim sistemi hümanist bakışı terk edip, bilimsel bakışı benimsediği için, eğitim bayağılaşmış ve eğiti-

min hedefi de faydalı ve kâr getiren insanlar yetiştirmek olmuştur. Dias'a göre Nietzsche, kültürün zayıflatılmasından birinci derecede devleti ve iş adamlarını sorumlu tutar. Bunlar, bireyin yavaş yavaş olgunlaşmasına ve kendi kendini sabırla biçimlendirip, oluşturmasına engel olurlarken, gençlerin para kazanmasını ve kazandırmasını olabildiğince çabuk öğrenmelerini sağlayan bir eğitim sistemi oluşturmak isterler.* Bununla beraber, Nietzsche'nin eğitim ile eğitim felsefesine ilişkin fikirleri ve tespitleri, onun genel felsefe görüşü içinde en çok unutulmuş ve göz ardı edilen bir yandır. Bu yüzden bu çalışmanın konusu, Nietzsche'nin yapıtlarını temele alarak, onun eğitimi özellikle de çağındaki tarih eğitimi nasıl ele alıp, tasarladığını çözümlenmek, aydınlatmak ve filozof Nietzsche'den eğitim hakkında öğrenebileceğimiz hala çok şey olduğunu ortaya koymak olacaktır.

Nietzsche *Zamana Aykırı Düşünceler* adlı yapıtının içinde yer alan, *Tarihin Yaşam için Yarar ve Zararları* kısmında, çağını klasik felsefede bulunduğu ölçütlere göre değerlendirir ve yargılar; yani, çağına klasik felsefe perspektifinden bakar; çünkü onun zamana aykırı düşünceleri Yunan kültürü çalışmalarının bir sonucudur ve o bunun böyle olduğunu sık sık tekrarlar. Nietzsche'nin bu yazısındaki problemi bir anlamda çağındaki en önemli sorundur; hatta çağının hastalığıdır. Nietzsche'ye göre çağı tarih ateşinden kıvrınmaktadır; bir kültür doktoru olan Nietzsche'de bu hastalığı teşhis etmiş ve incelemek üzere nesne edinmiştir.

*Arş. Gör., H. Ü. Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

* Daha fazla bilgi için bakınız, Rosa Maria Dias, "Nietzsche and Education", Brazil: Encyclopedia of Philosophy of Education Online, 2001.

Nietzsche yazısına, yaratıcılığa en temel tehdit olan bilgi için bilgi edinmeyi temellendirmek ve göstermek için Goethe'den bir alıntıyla başlar. "Etkinliğimi artırmadan ya da doğrudan doğruya yaşamıma bir şey katmadan, bana yalnızca bilgi veren her şeyden nefret ederim"(1). Nietzsche'nin göndermede bulunduğu bilgi, tarihsel bilgidir; aslında tarih çalışmasıdır. Tarih, özellikle o dönemde, Alman üniversitelerinde moda bir bilimdir ve bu modaya kapılan Nietzsche'nin çağdaşları canlılıklarını yitirmiş ve geleceği istedikleri şekilde biçimlendirme kapasitelerini kaybetmişlerdir. Ona göre elbette tarihe ihtiyacımız var; ancak ona yaşam ve eylemde bulunmak için ihtiyacımız var. Demek ki tarih, yaşam için yararlı olduğu sürece ve ona hizmet ettiği ölçüde değerlidir; yani, tarih her durumda değerli değildir. Örneğin, yaşamı çirkinleştiren, kötü eylemleri ört bas eden tarih değerli değildir.

Nietzsche bu düşüncenin zamana aykırı olduğunu söyler. Neden? Çünkü herkesin büyük bir başarı ya da zafer olarak aldığı, kabul ettiği bir şeyi, Nietzsche zararlı, eksik ve hasta olarak görüyor. Ona göre "fazlaca çoğaltılmış bir erdem, bizim için fazlaca çoğalmış bir kötülükten daha zararlı olabilir"; bunu söylerken tarih eğitiminin aşırı yaygınlaşmasına göndermede bulunuyor (1). Nietzsche yazısına, insanı unutan, anda yaşayan ve dolayısıyla da insandan daha mutlu olan hayvan sürüsüyle karşılaştırarak devam eder. İnsan unutmayı öğrenemediği için hep anımsar ve geçmişi hatırlar; yani *tarihsel* olarak yaşar. Dahası, insan geçmişin farkında olmaktan ve zamanın akıp gitmesinden rahatsızlık duyar. Öte yandan, hayvan *tarih dışı* yaşar; yani anımsamadan, anda yaşar. Aslında tarih dışı yaşamak, unutabilme kapasitesidir ve işte bu yüzden hayvanın yaşamı daha çok arzulanandır; çünkü hayvan için hatırlamadan, mutlu yaşamak olanaklıdır (1).

İşte unutma kapasitesinden yoksun bir insan, mutsuzluğa mahkumdur. Eğer yanılmıyorsam, Nietzsche'ye göre unutmak, yaratıcı bir eyleme atılmak için, insanın yükten, kendisini engelleyen şeylerden kurtulmasıdır; elbette burada söz

konusu olan aşırı tarihten ve tarih eğitiminden kurtulmaktır. Öte yandan geçmişin hatırası olmadan, insanların insanlaşamayacaklarını da göz ardı edemeyiz. İnsan, tarih duygusu geliştirerek ve geçmişi şimdinin yararına döndürerek, hayvanların üzerine yükselir ve hakiki insan olur. Geçmişin günümüzün mezar kazıcısı olmaması için ve geçmişin unutulma sınırını da belirleyebilmek için, insan, bir toplumun, kültürün ve kendisinin *plastik gücünün* ne kadar büyük olduğunu bilmek zorundadır. Bu güç, geçmiş ve yabancı olan şeyi, insanın kendisine uygun ve yararlı şekilde geliştirme ve uydurma yetisidir. Bu yeti insanların bazılarında az, bazılarında ise çoktur. Nietzsche'ye göre tarihsel ve tarih dışı olma, bir insanın, halkın ve kültürün sağlığı için aynı ölçüde gereklidirler. Bu demektir ki, insan doğru zamanda hatırlamasını, doğru zamanda unutmasını bilmelidir. Demek ki mesele, hatırlama ve unutma arasında doğru bir denge bulmadadır. Mutluluk ve doğru eylemde bulunma da buna bağlıdır aslında. O halde denge, tam bir insan yaşamı ortaya koyar (1).

Nietzsche'ye göre, eğer insan pek çok durumda, içinde her büyük tarihsel olayın başladığı tarih dışı atmosferi sezip, bundan haz duysaydı, bu insan bilen bir varlık olarak kendisini *tarih üstüne* yükseltebilirdi (1). Buraya yükselenler, tarihte yaşamaya ya da yer almaya artık devam etmek istemezler çünkü şunun farkına varırlar: tüm olayların tek koşulu, eylemde bulunan insanın ruhundaki adaletsizliktir. Tarihsel insan, geçmişe bir göz atmayla geleceğe sıçrar; cesaretini yaşamak için ateşler ve bir gün adaletin geleceğine inanır. Buna karşılık tarih üstü insan, bu düşüncelerin, mutluluk, erdem vb... şeyleri getirip getirmeyeceğine kuşkuyla bakar; çünkü ona göre geçmiş ve şimdi bir aynıdır (1). Nietzsche'ye göre tarih üstü insan, tarihin anlamsız, eşit derecede değersiz anlar dizisinden başka bir şey olmadığını kavramasının sonucu olarak bulantı ve tiksinti duyar; ancak bu görüş eylemden kaçınmayı öğütlemektedir.

Özetleyecek olursak, tamamıyla üstün ve bilimsel bir disiplin olarak görülen tarih ve tarih

eğitimi, yönlendirici ve engelleyici olmamalıdır; tersine, tarih daha yüksek bir güç tarafından yönlendirilmeli ve kontrol edilmelidir. Tarih veya tarih çalışması ancak o zaman yeni bir yaşam akışına ve kültüre yol açacak ve yararlı olacaktır. Nietzsche şimdi yaşama hizmet edebilecek üç tür tarihten söz eder. Birincisi, eylemde bulunan ve tutkulu insanla ilgili *anıtsal tarih*; ikincisi koruyan ve saygı gösteren insanla ilgili *antikacı tarih*; üçüncüsü ise acı çeken ve kurtuluşa gereksinim duyan insanla ilgili *eleştirel tarihtir*. Ancak Nietzsche, bu tarihlerin kolayca kötüye kullanılabileceğini de söylemeden geçmez.

Anıtsal tarih özellikle enerji dolu ve güçlü insanla ilgilidir. Büyük uğraş veren, örneğe, öğretmene ihtiyaç duyan ve çağdaşları arasında bunları bulamayan insanla ilgilidir anıtsal tarih. Demek ki anıtsal tarih, geçmişin büyük insan ve olaylarına göndermede bulunarak, büyüklük örnekleri sunar (1). Anıtsal tarihin değeri ve günümüz insanına yararı, bir zamanlar olanaklı olan büyüklüğün, tekrar olanaklı olabileceğidir (1). Çalışıp, çabalayan insanın elbette örneklere ihtiyacı vardır ve bunları yaşayan insanlar arasında bulamaz. Bu yüzden anıtsal tarih bu insana, büyük insanların hayatları, bireylerin mücadelelerindeki büyük anlar ve geçmişte mümkün olan şeyin, şimdi ve gelecekte de yapılabileceğine dair bir inanç ve güven sağlar. Ancak anıtsal tarih yaşam için zararlı da olabilir. Benciller ve fanatikler, bu tarih tarafından imparatorlukların yok edilmesi, kralların öldürülmesi ve devrim ve savaş yapmak üzere yönlendirilmişlerdir. Ayrıca anıtsal tarih analogilerle yanıltır ve güçlü olanları yanlış yönlendirebilir. Güçlü olmayan, zayıf insanlar anıtsal tarihi incelerken, anıtları klasikleştirirler ve onlara taparlar. Anıtsal tarihin en yararsız ve değersiz kullanımı, büyük insanların eylem ve çabalarına engel olmaktır (1).

Antikacı tarih geçmişini koruyan ve ona saygı duyan insanla ilgilidir. Aslında bu tarih, muhafazakar ve hürmetkar kafalara aittir çünkü bu insan geçmişe saygı ve sevgiyle bakar; eski çağların kalıntılarını dikkatle korur. Ayrıca kendisinin içinde bulunduğu koşulları, kendisinden

sonra gelenler için muhafaza eder ve bu şekilde yaşama hizmet etmiş olur. Bu insanın, geçmişin ayrıntı ve bulanıklığını doğru anlama yeteneği yanında, sabır ve girişkenliği de vardır. Antikacı zihnin en büyük değeri, bir millet ya da bireyin zorlu koşullarına dokunaklı bir haz ve memnuniyet duygusu devredebilme yeteneğinde yatar (1). Ancak antikacı anlamdaki tarih, etkinliği ve eylemde bulunmayı engelleyebilir çünkü o sadece yaşamı muhafaza eder, onu üretmez. Dahası bu tarih, yeni olan her şeyi yadsıyabilir ve eski olan her şeyi ölümsüz olarak övebilir (1).

Anıtsal ve antikacı tarih yanında, insanın *eleştirel tarihe* de ihtiyacı vardır. Bu tür tarih, geçmişten gelen ve yaşayan adaletsizliklere ışık tutar. İşte, bu tarih bir anlamda antikacı tarihin karşısında yer alır; yani, eleştirel tarih, antikacı tarihe karşı bir tür panzehirdir. Eleştirel tarih geçmişini parçalar ve yeniden belirleyip, tanımlar. Her şeyi korumak kadar her şeyi yok etmenin de yaşama zarar verebileceğine dikkatimizi çeker. Bu tarih bizi, geçmişin ve şimdinin zincirlerinden kurtararak, olayların üzerimizdeki baskısını azaltır. Öte yandan, eleştirel tarih geçmişini yargılayıp, tamamıyla yok ettiğinde yaşam için zararlı olacaktır çünkü bizler daha önceki kuşakların ürünleriyiz ve köklerimiz onlarda buluruz (1).

Birkaç cümleyle söylersek, Nietzsche'ye göre tarihin değeri, yaşama hizmet etmesindedir. Bütün insanlar ve uluslar, farklı amaç, enerji ve isteklerine göre bu tarih türlerinden birisine ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaç duyma bilgiye susamışlığı dindirmek için değil, yaşama amacı içindir. Tarih ancak yaşam ve onun istekleri tarafından yönlendirilip yönetildiğinde anlaşılır ve değerli hale gelir. Tarihin ve tarih eğitiminin yaşam üzerindeki aşırı hakimiyeti ve ağırlığının yol açtığı zararlar da birkaç cümleyle şöyle sıralanabilir: bireyin kişiliği zayıflatılmış; insanların iç güdeleri yok edilip, olgunlaşmaları engellenmiş ve yaratıcılık söndürülmüştür. Tarihin doğru anlaşılması, onun yaşama hizmet etmesini kolaylaştıracaktır ve böylece tarih ve tarih çalışması insanlığı putlardan ve yanılmalardan kurtarmanın temelini oluşturacaktır.

Nietzsche yazısına çağının eğitim sistemine eleştiriler getirerek devam eder çünkü ona göre bu eğitim sistemi aşırı tarihin bekkçiliğini yapmaktadır. Halbuki insan için esas olan, yaşamayı öğrenmek ve tarihi, yaşamayı öğrendiği hayatın hizmetinde kullanmaktır. İşte Nietzsche bu yüzden gençlere dayatılan tarih eğitimini protesto eder. Ona göre Alman kültürü, kültür hakkında bir tür bilgidir ve bu bilgi hem yanlıştır hem de yapaydır; çünkü bu kültür yaşamdan çıkıp, gelişen bir kültür değildir. Dolayısıyla Almanlar çevrelerindeki kültürlerin içinde boğuldukları için Alman kültürü diye bir şey yoktur aslında. Eğitim de bu yanlış ve kısır kültür kavramına dayandırılmış ve ondan çıkarsanmıştır (1). Böyle bir eğitimin amacı da özgürce eğitilmiş, yaratıcı insanlar ortaya çıkarmak değil; *öğretilmiş insan* ve yaşamı mümkün olduğunca nesnel olarak gözlemek için kendisini yaşamdan çeken araştırmacı üretmektir. Ioanna Kuçuradi'nin aktardığına göre Nietzsche, bir hedef ve merkezden yoksun olan bir eğitimin, *historik eğitim* olarak yapıldığını ve eğitimden beklenenin de, eğitilen insanı elden geldiğince çabuk *yürüyen ansiklopedi* yapmak olduğunu dile getirir (2). Anlaşılan o ki Nietzsche, bireyin özgürce gelişimine olanak sağlayan bir eğitim tasarlamaktadır. Böyle bir eğitimin sonucu olarak özgür ve yaratıcı insanlar, yarattıklarıyla diğer insanlara yol gösterip, hedefler koyacaklardır. Elbette yukarıda tarihle ilgili dile getirilen hedefle ortaya çıkan eğitim, doğal değildir ve bunun farkına varanlar da bu eğitimle henüz tam olarak şekillenmemiş kişilerdir. Bunu bir de bu eğitimin doğal içgüdülerini henüz yok etmediği gençler fark edebilirler. İşte bu *moda eğitimi* ortadan kaldırmak isteyenler, gençlerin kendilerini ifade edip, aşmalarına yardımcı olmalıdırlar. Eğitimcilerle göre gençler, eğitimlerine kültür bilgisiyle başlamalıdırlar, yaşam bilgisiyle değil. Elbette bu bilgi gence tarihsel bilgi şeklinde yavaş yavaş verilir. Nietzsche bunu açık kılmak için şu güzel örneği verir: genç ressamın bir ustanın atölyesine değil de hatta en yetenekli ve öğretici usta olan *Doğaya* değil de sanat müzeleri ve galerilerine gönderilirler (1). Demek ki modern eğitimin amacı, eğitilmiş, özgür ve yaratıcı insanlar yetiştirmek

değil; bilgiçlik taslayan bilim ve tarih adamı yetiştirmektir. Bu yüzden eğitilmiş insan ile tarih eğitimi almış insan; yani geçmiş ve pek çok konu hakkında olabildiğince çok şey bilen insan, birbirinden tamamen farklıdır. Nietzsche'ye göre biz modern insanlar kendi kendimize hiçiz ve ancak geçmişin adetleri, sanatları, felsefeleri, düşünceleri ve dinleriyle kafalarımızı doldurduğumuzda düşünölmeye değer hale geliriz. Elbette açıklık duyulmadan alınan bu bilgiler zararlı olacak ve yaşamın şekillendirici plastik gücünü tüketecektir. Böylece Nietzsche'ye göre, kişilik zayıflatılır; içgüdüler yok edilir; olgunlaşma engellenir ve yaratıcılık söndürölür (1). Kuçuradi'ye göre Nietzsche, bilme ihtiyacı ve bilgi açlığı duymadan eğitim sırasında kilolarca bilgiyle doldurulan *modern insanda* sindirme gücü ve yoğrulabilirlik olmadığını öne sürer (2).

Şimdi konumuzu daha açık kılmak için Nietzsche'nin öteki yapıtlarında eğitimle ilgili söylediklerine bakalım.

Böyle Buyurdu Zerdüşt adlı kitabının *Eğitim Ülkesi Üstüne* başlıklı kısmında Nietzsche şöyle der: "gerçek, kendi suratlarınızdan daha iyi maske takamazdınız; ey günümüz insanları! Sizi kim tanıyabilir ki!"(3). Demek ki çağdaş eğitim, kişilerin kendileri olmalarını engelleyip; yaratma yerine kendilerini gizlemelerine yol açıyor. Nietzsche böyle insanlara katlanamadığını söyler. "İçime acılık veren şu ki, ne çıplakken katlanabiliyorum size ne de giyinmişken, ey günümüz insanları!" (3). Bu demektir ki, bu insanlar, eğitimsizken de çağdaş eğitim aldıktan sonra da, aynılar; hiç değişmiyorlar. Dahası, bu insanlar her düşünceye karşı çıkarlar, kendilerinin tek hakikat olduğunu ve her şeyi bildiklerini savunurlar. İşte bu yüzden bu insanlar kısırdır.

Yine aynı yapıtın *Bilginler Üstüne* başlıklı kısmında Nietzsche şöyle söyler: "bilginler evinden ayrıldım ve kapıyı çarptım ardından. Gönlüm pek aç kaldı onların sofrasında; onlardakine benzer, ceviz kırar gibi bilgi araştırma ustalığı yok bende" (3). Nietzsche burada bir bilgiden diğerine çok çabuk geçilmesini eleştirir; çünkü bu bilgilerin sindirilmesi, yoğrulması

gerekir. Ayrıca Nietzsche, bir yere kapanıp, araştırma, inceleme ve felsefe yapmaktansa, özgür ortamda, özellikle doğada, engellemelerden, baskılardan akademisyen ve bilginlerin değer atfetmelerinden uzak bir şekilde bilgi araştırma ustalığı kazanmayı savunur. "Serin gölgede oturup, her şeyi seyreden bilginler, bilgelik taslarlar, yapmacıklırlar ve karmaşıklıktan hoşlanırlar; ayrıca birbirlerini yakından ve kuşkulu gözetlerler" (3). Gördüğümüz gibi Nietzsche sade olmayı, hileli olmamayı savunur.

Tan Kızılığı'nda kısaca şunları dile getirir Nietzsche: derisini değiştirmeyen yılan nasıl yok olup gidecekse, fikirlerini değiştirmeyen kafalar da öyle yok olup gideceklerdir (4). Bir genci baştan çıkartıp, bozmanın en emin ve kestirme yolu, ona, kendisinden farklı düşünenlerden ziyade, kendisi gibi düşünenlere çok saygı göstermesini salık vermektir (4).

İyinin ve Kötünün Ötesinde adlı yapıtının ikinci bölümünde şunları buluruz: insanlığın gelişimi ve eğitimi için en büyük sorumluluk filozoftadır. Demek ki sadece filozof zihinlerimizin doğal olarak aydınlanmasını sağlayabilir (5).

Putların Alacakaranlığı adlı eserinde Nietzsche der ki: Eğitimciler için görmeyi, düşünmeyi ve konuşup, yazmayı öğrenmek mutlak olarak gereklidir; bu gerekli üç şeyin hedefi, soylu bir kültürdür (6).

İnsani Çok İnsani adlı kitabında Nietzsche şöyle der: "Eğitimcileri eğitecek olanlar, ilkin kendilerini eğitmelidirler! Ve ben onlar için yazıyorum"(7).

Son tahlilde, Nietzsche'ye göre bilgi parçaları, eğitimin körletilmesine ve zayıflatılmasına yol açıyor ve daha da kötüsü bilim ve sanat; bilim adamları ve sanatçılar da buna destek veriyorlar. Mevcut "eğitilmişlerle" işbirliği de boşunadır; çünkü onların yaptığı tek şey hastalığı inkar etme yollarını arayıp, doktorlara, özellikle kültür doktorlarına engel olmaktır. Bir diğer tehlike, eğitimsiz sınıfların çağdaş eğitim salgınına yakalanmaları ve bu sahte, sözde eğitimi de evrensel hale getirmeye çalışmalarıdır. Nietzsche-

he'ye göre tüm bu olumsuzluklardan kaçınmak için ilkin tarih dışı düşünmeyi öğrenmeliyiz, sonra elde hazır bulduğumuz eğitimi yadsımalıyız ve onu savunmamalıyız. Yeni eğitimin temeli *aeterna veritas** olmalıdır (1). İnsanların bir yanını aşırı geliştiren, bir yanını ise bastıran eğitime karşı çıkılmalıdır. Nietzsche'nin istediği, insanın her yanını geliştiren bir dengedir; dolaşısıyla dengeli bir eğitimidir. Ona göre, iyi eylesin ve davransın diye, pek çok zincir vurulur insana ve o da böylece daha kibar ve dikkatli olur. Aslında bu zincirler hakim moral ve eğitimin hatalı ve eksik kavramlarıdır. Bu zincirler ve etkileri atıldığında, zihin özgürlüğüne kavuşan insanlar övülmeli ve onlara değer verilmelidir. İşte ancak böyle bir eğitim, kişinin yeni şeyler yaratmasını, bütün eylemlerinin tamamen kendisine ait olmasını sağlayabilir. Bu kişi ve insan eğitiminin asıl amacı, yaratıcı ya da üst insanların tesadüfen değil; bilerek ve bilinçli bir şekilde ortaya çıkartılmasıdır. Bu insanlar yarattıklarıyla bu dünyaya anlam(lar) katarlar ve öteki insanlara yeni hedefler koyarlar.

KAYNAKLAR

- [1] Nietzsche, F. "Untimely Meditations", R.J. Hollingdale. Cambridge. Cambridge University Press. s: 59-119 (1983).
- [2] Kuçuradi, Ioanna. "Türk Felsefe Araştırmalarında Ve Üniversite Öğretiminde Alman Filozofları", Ankara. Türkiye Felsefe Kurumu Konferansları. S:71 (1986).
- [3] Nietzsche, F. "Thus Spoke Zarathustra", Walter Kaufman. Portable Nietzsche. New York. The Wiking Press. s: 231-237 (1973).
- [4] Nietzsche, F. "The Dawn", Walter Kaufman. Portable Nietzsche. New York. The Wiking Press. s: 92 (1973).
- [5] Nietzsche, F. "Beyond Good and Evil", R.J. Hollingdale. New York. Penguin Books. s: 70-74 (1990).
- [6] Nietzsche, F. "Twilights of the Idols", Walter Kaufman. Portable Nietzsche. New York. The Wiking Press. s:511 (1973).
- [7] Nietzsche, F. "Human All Too Human", Walter Kaufman. Portable Nietzsche. New York. The Wiking Press. s: 50 (1973).

* Ebedi doğruluk